

Poláková, Mariana

Vznik žánru

In: Poláková, Mariana. *Vznik a vývoj satiry v římské literatuře*. Vydání první
Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 62-82

ISBN 978-80-210-8805-4; ISBN 978-80-210-8806-1 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137896>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4 VZNIK ŽÁNRU

Na základě Quintilianova výčtu³⁴⁷ lze tvrdit, že satira získala v antice své místo v literární hierarchii vedle eposu, elegie, tragédie a dalších žánrů. V rámci literárních kategorií byla na stejné úrovni, i když nikdy nedosáhla takového ocenění kritiků jako tragédie či epos. Znamená to, že v 1. století n. l. už byla etablovaným žánrem, musela tedy zákonitě vzniknout před tímto datem. Římská literatura se začíná datovat rokem 240 př. n. l., takže žánr satiry vznikl někdy během dvou století před rokem nula.

Dochované práce o literární teorii,³⁴⁸ které předcházejí tomuto datu, satiru neuvádějí.³⁴⁹ Horatius sice píše svou poetiku až po vzniku satiry, ale také o ní nemluví, což může být dáno jednak zaměřením knihy, a jednak tím, že teprve s Horatiem žánr satiry „zakotvil“ v římské literatuře a díky Persiovi potvrdil svou životaschopnost. Slovo *satura* se sice pro žánr začalo pravděpodobně používat až v 1. století př. n. l., jak již bylo řečeno výše,³⁵⁰ nicméně žánr jako takový vznikl ještě předtím, než byl pojmenován, a to ve 2. století př. n. l., jež bylo pro římskou společnost obdobím velkých změn.

347 Quint. *inst.* 10, 1, 93nn. Konkrétně tuto pasáž zmiňují v části 5 Římská satira.

348 Literární teorie byla v antice, stejně jako další vědní obory, zpočátku součástí filozofie. Své kořeny má v kosmologii a kosmogonii, teorii lidské činnosti u sofistů, a v učení o duši u Platóna a novoplatoniků. (POSPÍŠIL 1998, s. 12.)

349 O možném obsahu Varronova spisu *De compositione satutarum* se zmiňují níže na s. 81.

350 Viz s. 30.

4.1 Druhé století př. n. l.

Osud satiry je s prostředím, do kterého tento typ literatury jeho autoři zasazují, resp. v němž se její tvůrce pohybuje, spjat pevněji, než osud kteréhokoli jiného žánru. Proto se na následujících stránkách pokusím obecně přiblížit velmi dynamicky se vyvíjející situaci 2. století př. n. l.

4.1.1 Politická a společenská situace po druhé punské válce

V římské republice nastává po konci druhé punské války (201 př. n. l.) období velkých společenských změn. Navzdory komplikacím v Hispánii a na severní hranici republiky se Řím stává hegemonem v západním Středomoří. Římská politika vůči východu je zpočátku opatrná. Ale když řecké kmeny prosí o pomoc v boji proti Makedonii, která mimochodem spolupracovala s Hannibalem, senát i přes všeobecnou nechuť k dalšímu válečnému tažení vyhláší Makedonii válku, kterou nakonec vyhrává. Velitel T. Quinctius Flaminius pak dává řeckým městům svobodu a v podstatě celé Řecko jásá nad šlechtností Říma.

Znovu se však objevuje nesvornost řeckých měst, a to nejprve při válce se syrským králem Antiochem III. a poté v třetí makedonské válce, kterou Řím zahájil na popud Pergamského království. Definitivní konec řeckých městských států jako samostatných obcí formálně nastane roku 146 př. n. l., kdy Řím poráží Achajský spolek. V tomto roce dochází k totálnímu zničení dvou kdysi významných a vzkvétajících měst – Kartága a Korintu.

Díky zajatcům se římská společnost ještě více helenizuje. První Řekové samozřejmě přišli do Říma již dříve, ale teprve v tomto období dochází k masivnějšímu „útok“ řecké kultury na římskou. Aemilius Paulus – vítěz v makedonské válce – je v pramenech označován jako filhelén, stejně jako jeho syn Scipio Aemilianus, který byl adoptován do rodiny Corneliů, a stal se tak vnukem slavného Africana. Vojensky krácel v jeho šlépějích, byl to on, komu se po vleklých bojích podařilo nakonec dobýt Numantii³⁵¹ a kdo vyvrátil Kartágo.

Moc drží ve svých rukou senát – v podstatě několik aristokratických rodů. Senátorům ale začíná díky možnosti provozovat obchod konkurovat nová vrstva obyvatel, a to jezdcí. Senátorskému stavu obchodovat nepřísluší, a tak z rozšíření

351 Bitva u Numantie je krásným příkladem těsného provázání vyšších kruhů tehdejší společnosti. Hispánské město Numantia bylo Římany bezúspěšně obléháno od 50. let 2. století př. n. l. Vojáci začali být postupně nedisciplinovaní, ztráceli motivaci. Obléháním byl roku 134/133 př. n. l. pověřen Scipio Aemilianus, senát mu však k tomu neposkytl žádné prostředky. Scipio tedy vypsál dobrovolné odvody a vytvořil si také 500člennou *cohors amicorum*, kohortu přátel a klientů, na které se mohl spolehnout. Složení této skupiny bylo nanejvýš zajímavé: kromě tehdy neznámého C. Maria do ní patřil budoucí nepřítel Římanů Jugurtha, básník C. Lucilius i C. Gracchus, jehož bratr v té době prosazoval v Římě své reformy.

trhů profituje tento, v pořadí druhý stav. Zprvu více obchodují Řekové a Italikové než Římané. Jezdci jsou také mnohdy členy společenství publikánů,³⁵² která zajišťují velké zakázky, na něž si stát sám netroufne, jako je např. zásobování armády či výběr daní.

S těmito změnami se samozřejmě mění i společnost – zemědělství přestává být nejdůležitějším zaměstnáním, i když je na něj neustále kladen velký důraz. V podstatě zaniká vrstva svobodných občanů – malých zemědělců, kterou oslabily odvody vojsk. Bývalí vojáci se nemají kam vrátit a většinou už po dlouhé vojenské službě ani neumějí hospodařit. Rostou města – obyvatelé se do nich stahují z venkova – a posiluje se klientský systém, který je nadále rozšiřován i v provinciích. Aristokracie si spráteluje domácí rody – vzniká nový druh klientelismu. Původní klienti – zemědělci – se stávají vojáky a za svého patrona začínají považovat svého vojevůdce, což později vyústí v nesmírnou moc armády.

4.1.2 Náboženská a kulturní situace

Náboženství je plné nových vlivů. Některým se senát snaží bránit (Bakchanálie), ale zejména proto, že nad nimi nemá patřičný dohled, což ho naplňuje nejistotou. Lidé se více obracejí na bohy sami, kdežto dříve tuto funkci zastával pontifik nebo *pater familias*. V politickém životě se náboženství pomalu dostává do pozadí. Naopak v osobním životě některých lidí začíná být důležitější než dřív. Staré římské náboženství ve své původní formě ve 2. století př. n. l. postupně zaniká a přetváří se v náboženství, jež do sebe vstřebává duchovní představy celého tehdejšího středomořského světa.

Vznikají také nové chrámy, především ctností (*Honos, Virtus, Concordia [...]*). Kvůli určité představě o římanství a také vlastní slávě je nechávají stavět aristokraté, kteří jim věnují svou válečnou kořist.

Ve 2. století př. n. l. se v Římě začínají objevovat velké osobnosti politické a v menší míře i kulturní scény. Do této doby je známo jen velmi málo jmen vítězných vojevůdců, bitvy vyhrával římský národ, ale od Scipionova vítězství u Zamy, díky němuž získal přízvisko *Africanus*, se situace pozvolna mění. Druhé století př. n. l. je stoletím silných osobností, které však buď nepomýšlejí na to, že by se mohly ujmout vlády, nebo jim to systém neumožní tak jako o století později Caesarovi či Octavianovi. Velcí válečníci (jako Scipionové) jsou z politické scény odsunu-

352 Publikáni státu dopředu zaplatili a pak si sami určovali výši daní. Nejhorší vykořisťování se pravděpodobně dělo v Asii (jak dokumentuje i Lucil. 656–657 K: *publicanus vero ut Asiae fiam, ut scripturarius / pro Lucilio, id ego nolo, et uno hoc non muto omnia*. Překlad autorky: „Stát se výběřím daní v Asii, daňovým úředníkem raději než být Luciliem, to já nechci, nevyměním všechno za tuhle jednu věc.“). Že se s podobným jednáním setkávali lidé stále častěji, dokládá také vznik nových soudů, z nichž jeden nese název *de repetundis*.

ti a v Římě v podstatě žádné slávy jako politici či řečníci nedosahují. Řečníci, kteří postřehli problémy v římském hospodářství a chtějí je napravit (bratři Gracchové), jsou kvůli obavám vyšších kruhů o svůj majetek zavražděni.

Díky čilejším stykům s Řeckem také dochází k hlubšímu poznání řecké kultury a její filozofie, která v Římanech probouzí jiné myšlení. Římský svět se helenizuje. Vládnoucí vrstvy ostře vystupují proti astrologům, matematikům i filozofům. Přesto do povědomí Římanů pomalu proniká filozofie. Z Řecka se dovážejí sochy, keramika, látky.

Římané se snaží přiblížit Řekům i v literatuře. Důraz ovšem kladou na „praktické“ stránky písemnictví, tj. především na řečnictví, právo a také na dějepisectví, v němž chtějí oslavit svou minulost. V tomto období lze pozorovat největší rozvoj dramatu. O tragédii toho není moc známo, komedie se jazykem velmi blíží mluvené latině.

Spisovatelské povolání ovšem není určeno vyšším vrstvám, stále je to něco, čemu se pravý Říman nevěnuje. Aristokraté se soustřeďují především na politiku. Postavení ve společnosti si totiž člověk (potažmo jeho rodina) musí získat zásluhami o stát; nestačí, že se narodí do dobré rodiny. Jednotlivé rody jsou mezi sebou úzce provázány. Jsou sice v neustálém sváru, ale jakmile někdo z jejich středu nesplňuje představu o tom, jak by se měl aristokrat chovat, semknou se, aby mu v nepatřičném chování zabránily. V průběhu 2. století př. n. l. však nastává i v tomto nazírání změna – literární činnosti se začínají věnovat i váženější obyvatelé republiky, např. Accius³⁵³ a Pacuvius.³⁵⁴ Lucilius jako příslušník nobility pak tento vývoj potvrdí.

Počátky římské literatury jsou poněkud odlišné od počátků většiny národních literatur. Římané přejímají literární systém od Řeků, aniž by přitom měli na tomto poli nějaké vlastní zázemí. Zároveň přejímají i pokročilé přemýšlení o literárním systému: „It might be claimed that they practised literary criticism, however rudimentary, before they practised literature, for they were faced with questions of what to imitate and how.“³⁵⁵ První osobnost římské literatury – Livius Andronicus – není římským občanem ani nikým vysoce postaveným. Je vhodné, že působí jako učitel. Římané se totiž potřebují naučit, jak jednotlivé žánry psát. Raná latinská poezie byla určena k poslouchání a ne ke čtení, teprve Ennius a Terentius dosáhli

353 Accius, jehož otec byl propuštěnec, se v Římě vypracoval na velmi váženého autora tragédií a jednoho z představitelů kolegia básníků.

354 Pacuvius byl svobodným římským občanem pocházejícím z jižní Itálie, který patřil k vyššímu stavu.

355 FANTHAM, ELAINE. 1990. The Growth of Literature and Criticism at Rome (I Livius Andronicus, Naevius, and Ennius; 3 Lucilius). In KENEDY, GEORGE ALEXANDER [ed.]. *The Cambridge History of Literary Criticism, Vol. I. Classical Criticism*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 220.

Římané nicméně nezačali utvářet systém své vlastní literatury dříve než za gramatika a filologa Aelia Stilonu a jeho žáka Vartona. (FANTHAM 1990, s. 221.)

takového věhlasu, že společnost uznala za vhodné zaznamenat jejich dílo pro studijní účely.³⁵⁶

4.2 Lucilius

Osobnost a dílo Gaia Lucilia se v uplynulém století staly předmětem několika obsáhlých publikací i velkého množství kratších článků. Badatelé se snažili tuto v 19. století poněkud pozapomenutou postavu římských literárních dějin „rehabilitovat“ a stanovit jí pevné místo v dějinách antické literatury. Důkladné prozkoumání Luciliova života také napomohlo k poznání dějinného vývoje poslední třetiny 2. století př. n. l. Luciliovo dílo se dočkalo několika edic a více či méně známé pasáže jsou pravidelně studovány a zmiňovány v současné odborné literatuře.

Téměř v každé práci tematicky zaměřené na satiru se čtenář dočte, že Lucilius prokazatelně stál na počátku satiry jako žánru. Luciliova osoba a jeho přínos pro žánr satiry jsou zmíněny ve větší či menší míře a hlavní část publikace se pak většinou soustředí na v úplnosti dochovaná díla autorů satiry – Horatia, Persia a Iuvenala. Co se týče prací zaměřených na Lucilia, za zmínku stojí starší publikace C. Cichoria,³⁵⁷ obsáhlá kniha N. Terzaghiho,³⁵⁸ monografie I. Mariottiho,³⁵⁹ případnou inspirací Lucilia v Kallimachově díle se zabývá M. Puelma Piwonka,³⁶⁰ souvislostmi mezi tvorbou Horatia a Lucilia G. C. Fiske³⁶¹ a přehled bádání předkládá J. Christes³⁶². Z novějších publikací je třeba zmínit Luciliovu konkordanci,³⁶³ přínosnou práci K. Haßové ohledně vzniku osobně laděné básně v Římě³⁶⁴ a sborník shromážděný G. Manuwaldovou.³⁶⁵

356 Ibidem, s. 221.

357 CICHORIUS, CONRAD. 1908. *Untersuchen zu Lucilius*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

358 TERZAGHI, NICOLA. 1979. *Lucilio*. Hildesheim – New York: Georg Olms Verlag.

359 MARIOTTI, ITALO. 1960. *Studi Luciliani*. Firenze: La Nuova Italia.

360 PUELMA PIWONKA 1949.

361 FISKE, GEORGE CONVERSE. 1966. *Lucilius and Horace. A Study in the Classical Theory of Imitation*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.

362 CHRISTES, JOHANNES. 1972. Lucilius. Ein Bericht über die Forschung seit F. Marx (1904/5). In TEMPORINI, HILDEGARD [ed.]. *ANRW I. 2*. Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co, s. 1182–1239.

363 CHAHOUD, ANNA. 1998. *C. Lucilii Reliquiarum concordantiae*. Hildesheim: Georg Olms Verlag – Weidmann.

364 HAß, KARIN. *Lucilius und der Beginn der Persöhlchkeitsdichtung in Rom*. HERMES Einzelschriften – Band 99. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

365 MANUWALD, GESINE [ed.]. 2001. *Der Satiriker Lucilius und seine Zeit*. München: Verlag C. H. Beck.

4.2.1 Životopisná data

Otázka Luciliova data narození je sporná. S jistotou lze odmítnout rok 148 př. n. l. doložený u svatého Jeronýma, neboť z pramenů se dá odvodit, že se Lucilius se svým přítelem Scipionem Aemilianem zúčastnil tažení do Numantie v letech 134/133 př. n. l. a že zemřel v požehnaném věku roku 103/102 př. n. l. V úvahu tak přicházejí roky 168 př. n. l. a 180 př. n. l.³⁶⁶ Lucilius pocházel z města Suessa Aurunca na hranicích mezi Kampánií a Latiiem. Toto město bylo latinskou kolonií, nicméně je velmi pravděpodobné, že Lucilius měl římské občanství, protože jinak by si nemohl dovolit tak otevřeně mluvit o vznešených kruzích.³⁶⁷

Ač pocházel z urozené rodiny, která dosáhla poměrně vysokého postavení,³⁶⁸ sám se politické kariéře spíše vyhýbal, i když jako správný Říman absolvoval vojenský výcvik. Patřil do okruhu Scipiona Aemiliana,³⁶⁹ kde získal přátele, ale zároveň si kvůli němu nadělal i nepřátele, z nichž některé haněl ve svých satirách; napadal i osobnosti kulturní scény.³⁷⁰ Zajisté byl vzdělaný, protože se v jeho díle kromě inektiv objevují i témata zaměřená na gramatiku, ortografii či filozofii. Byl movitý, neboť vlastnil rozsáhlé statky.³⁷¹ Zdá se, že se nikdy neoženil a neměl děti.

4.2.2 Dílo

Ze třiceti knih Luciliových satir jsou dochovány početné zlomky (asi 1300 veršů). Protože jsou známy především díky gramatikům pozdějších dob, vztahuje se většina z nich ke gramatickým zvláštnotem. Problém představuje jejich pořadí, protože ne u všech je uvedeno, z jaké knihy pocházejí.³⁷² Přesto z nich lze alespoň obecně vyčíst, o čem Lucilius psal a jakým tónem. Způsob, kterým psal, bohužel nelze zcela

366 Podrobněji viz KRENKEL, WERNER. 1972. Zur Biographie des Lucilius. In TEMPORINI, HILDEGARD [ed.]. *ANRW I. 2*. Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co, s. 1240–1259. KRENKEL 1970, s. 20.

Luciliův věk, především v souvislosti s tažením u Numantie, velmi podrobně analyzují MARIOTTI, ITALO – DELLA CORTE, FRANCESCO – KRENKEL, WERNER. 1968. L'età di Lucilio. *Maia*, 20, s. 254–270.

367 COFFEY 1976, s. 36.

368 Jeho bratr se stal vysokým státním úředníkem, sestra pak byla babičkou Pompeia Magna.

369 Podrobně o jejich vztahu, který byl spíše přátelstvím než vztahem v patronátu, viz RASCHKE, WENDY J. 1987. *Arma pro amico* – Lucilian Satire at the Crisis of the Roman Republic. *Hermes*, 115, s. 299–318.

370 Podrobněji k Luciliovým přátelům, nepřátelům a vztahům k nim viz KRENKEL 1970, s. 21–23; TERZAGHI 1979, s. 1–25.

371 Zdá se proto pravděpodobně, že se stavěl negativně proti snaze bratří Gracchů o pozemkovou reformu, i když neexistuje žádný zlomek, který by tuto domněnku potvrdzoval. (RASCHKE 1987, s. 313.)

372 Blíže k problematice (kromě úvodů k jednotlivým edicím) viz KRENKEL, WERNER. 1966. Irreversibles bei Lucilius. *WZ Rostock*, 4/5, s. 479–483, a CHRISTES, JOHANNES. 1971. *Der frühe Lucilius. Rekonstruktion und Interpretation des XXVI. Buches sowie von Teilen des XXX. Buches*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, s. 18–23.

objektivně posoudit, zdá se však, že měl velký rozsah ve výrazových rejstřících i stylech – od hovorové až vulgární řeči k učené promluvě, od přísloví a dialogu k deníku, listu. Na základě Horatiových zmínek a také vzhledem k tomu, že autoři 2. století př. n. l. jsou obecně vnímáni jako ti, jimž doba „nedovolovala“ dosáhnout velké vytříbenosti, se dá předpokládat, že jeho styl nebyl tak „uhlazený“ jako sloh jeho nástupců.³⁷³ Je také pravděpodobné, že byl příznivcem atticistické teorie a nesnášel nabubřelost asianismu.³⁷⁴ Zdá se, že byl zastáncem rozumového využití principů, přičemž přinejmenším teoreticky sledoval ideál označený jako *pura latinitas*.³⁷⁵ Jeho řeč je plná různých narážek,³⁷⁶ hovorových i odborných slov, přirovnání, vysokého i nízkého stylu – je zkrátka velmi rozmanitá. Podle A. Ronconiho je Luciliovým ideálem „immediatezza e sincerità, e quindi rispondenza della forma al contenuto, uno stile che rispecchi il carattere stesso, l'umanità dell'autore [...]“³⁷⁷

Lucilius zároveň do svých básní promítá svoji mnohostrannou osobnost.³⁷⁸ Píše o tom, co vidí, o čem přemýšlí a čím se baví ve svém volném čase. Rád by se zaměřil na vzdělaného čtenáře, ale žádného učence, na někoho, kdo si přečte jeho básně a zareaguje na ně (ať už chválou, či pohanou).

Z vyjádření literátů následujících generací lze vycítit, že Lucilius byl neobvyklým zjevem. Uvádím jen pár slovních spojení, která ho příznačně vystihují: Cicero o něm píše, že je *doctus et perurbanus*,³⁷⁹ Horatius oceňuje jeho vtip a duchaplnost,³⁸⁰ Quinti-

373 Lucilius podle Horatia (Hor. sat. 1, 4; 1, 10) plyne jako řeka, v níž jsou balvany – pokud se balvany odstraní, řeka poteče plynule, bez škobrtání. Více k Horatiovým narážkám včetně analogie řeky u Quint. inst. 9, 4, 7, viz FREUDENBURG, KIRK. 1993. *The Walking Muse. Horace on the Theory of Satire*. Princeton – New Jersey: Princeton University Press, s. 162.

Navzdory všem výtkám byl v 1. století př. n. l. pokládán za obratného stylistu. (FREUDENBURG 1993, s. 179.)

374 O atticismu, jeho anti-kompoziční teorii a spojení s Luciliem viz FREUDENBURG 1993, s. 156.

375 RONCONI, ALESSANDRO. 1963. Lucilio critico letterario. *Maia*, 15, s. 516.

376 Luciliovu obrazotvornost založenou na jevech vycházejících z přírody podrobně popsal MARTYN, JOHN R. C. 1996. Imagery in Lucilius. In MARTYN, JOHN R. C. [ed.]. *Juvenal: A Farrago. A collection of articles on the satires of Juvenal and on Roman satire*. Amsterdam: A. M. Hakkert Publisher, s. 135–174.

377 RONCONI 1963, s. 520.

378 BRAUND 1992, s. 13: „It is important when considering Lucilius' self-presentation to realize that, like the later Roman satirists, he presents a multifaceted persona, at times the humble poet, at others the cynic preacher or the buffoon.“

379 Cic. de orat. 1, 16, 72; Cic. de orat. 2, 6, 25: *nam ut C. Lucilius homo doctus et perurbanus dicere solebat*. (Překlad autorky: „Jak měl ve zvyku říkat C. Lucilius, vzdělaný a velmi vtipný člověk.“)

Cic. fin. 1, 3, 9: *quem quidem locum comit multa venustate et omni sale idem Lucilius*. (Překlad autorky: „Tentýž Lucilius popisuje toto místo velmi vkusně a velmi vtipně.“)

Cic. de orat. 3, 43, 171: *qui elegantissime id facere potuit, Lucilius*. (Překlad autorky: „Lucilius, který to uměl dělat co nejvybraněji.“)

380 Hor. sat. 1, 4, 7nn.: [...] *facetus, / emunctae naris, durus componere versus*. (Překlad: „[...] vtipný, citění vytříbeného, však drsný v skladbě svých veršů.“)

Hor. sat. 1, 10, 64nn.: [...] *fuert Lucilius, inquam, / comis et urbanus, fuerit limatior idem* (Překlad: „Jak říkám, i když byl duchaplný a vtipný náš Lucilius, ať byl vytříbenější [...]“)

lianus zase jeho vzdělanost a svobodu vyjadřování,³⁸¹ Gellius ho označuje za znalce jazyka,³⁸² u Macrobia stojí *Lucilius, acer et violentus poeta*,³⁸³ Porphyrio mu přisuzuje vtip (*urbanitas*),³⁸⁴ Plinius Starší ho označuje slovy: *Lucilius, qui primus condidit stilii nasum*.³⁸⁵ Tento „čich/nos na něco“ krásně vystihuje A. Ronconi: „Ché *nasus* è propriamente il fiuto, il senso critico, quello della *persona emunctae naris* che sente tutti gli odori e i sapori; e *nasutus* è anche per Fedro, 4, 7, I il critico dei suoi versi; senza dire che l'espressione *primus condidit* fa pensare piú a enunciazione teorica, normativa, che a un saggio delle proprie qualità [...]“³⁸⁶

4.2.2.1 Název

Ohledně titulu Luciliova díla se vedou dlouhé debaty, které se však nemohou nikdy dobrat uspokojivého výsledku. Název *Satura(e)* je nepravděpodobný a z ostatních výrazů,³⁸⁷ jimiž Lucilius označoval své „básničky“, se někteří badatelé kloní k pojmenování *Schedia*.³⁸⁸ I název *Sermones* připadá v úvahu, nejen proto, že ho k označení svého díla použil Horatius, ale také proto, že naznačuje (podobně jako *satura* či *schedia*) obsah práce.³⁸⁹ U. Scholz píše: „Das Wort *sermo* steht für jede Art von Gespräch und Unterhaltung, trägt aber in sich besonders die Konnotation einer Tätigkeit, die nicht zu Arbeit und Geschäft (*negotium*) gehört, diese vielmehr

381 Quint. *inst.* 10, 1, 94: *Nam et eruditio in eo mira et libertas atque inde acerbitas et abunde salis.* (Překlad: „Je v něm obdivuhodné vzdělání, svobodomyslnost a z toho vyplývající trpkost a šízravý vtip.“)

382 Gell. 6, 14, 6: *Vera autem et propria huiuscemodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.* (Překlad autorky: „Pravdivé a charakteristické příklady různých stylů v latině jsou podle M. Varrona tyto: vážný styl u Pacuvia, prostý u Lucilia a střední u Terentia.“)

Gell. 18, 8, 10: *Lucilius adeo, vir adprime linguae Latinae sciens.* (Překlad autorky: „Potud Lucilius, muž zvláště znalý latinského jazyka.“)

383 Macr. *sat.* 3, 16, 17. Překlad autorky: „Lucilius, břitký a vášnivý básník.“

384 Porph. *Hor. sat.* 1, 3, 40: *Luciliana urbanitate usus, in transitu amaritudine <eu>m aspexit.* (Překlad autorky: „[Horatius] používal luciliovský vtip, na cestě ho zahrnul jízlivostí.“)

385 Plin. *nat.* 7, 1, 3. Překlad autorky: „Lucilius, který měl jako první cit pro kritické psaní.“

386 RONCONI 1963, s. 524.

387 Jsou to *poemata, ludus ac sermones, sermones* či *schedia*. K jednotlivým titulům srov. např. MARTYN JOHN R. C. 1996. *Satis saturae?* In MARTYN JOHN R. C. [ed.]. *Juvenal: A Farrago. A collection of articles on the satires of Juvenal and on Roman satire.* Amsterdam: A. M. Hakkert Publisher, s. 175–187.

388 INGERSOLL 1912, s. 64.

U. Scholz uvádí, že kromě Horatia, který Luciliovo dílo charakterizuje jako „narychlo spíchnuté verše“ (*Hor. sat.* 1, 4, 9nn.), používá ještě Petron. 4, 5 spojení *schedium Lucilianae humilitatis*. (SCHOLZ 1986a, s. 336.)

389 K tomuto titulu se přiklání ADAMIETZ, JOACHIM. 1986. *Lucilius.* In ADAMIETZ, JOACHIM [ed.]. 1986. *Die römische Satire.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 69, který dodává, že „Lucilius [...] setzte sich mit der Wahl des neuen Titels *Sermones* programmatisch von Ennius ab“.

aufhält oder stört.“³⁹⁰ *Satura*, jak už bylo řečeno, se vztahuje k pestré rozmanitosti, *schedia* k nahodilosti či improvizaci a *sermones* zase naznačují, že se jednalo o všední, běžné rozhovory, kolem nichž se točí lidský život. Jednotlivé knihy, sestávající z jedné či více básní, snad měly vlastní tituly, z nichž jsou známy pouze názvy *Deorum concilium*, *Fornix* a *Collyra*.³⁹¹

Nejdůležitější pro linii vývoje žánru však je, jak Luciliovo dílo nazývali jeho žánroví nástupci a jaký název byl v obecném povědomí římských čtenářů – tím je jednoznačně satira. Jak už bylo řečeno výše, Luciliovo dílo se cituje, pokud je uvedeno, nejčastěji jako *Luc. satyrarum libro* či podobně.³⁹²

4.2.2.2 Metrum

Otázka metra je u Lucilia zásadní pro uspořádání jeho knih i pro konstituování žánru satiry. Je známo, že napsal třicet knih satir. Edice Luciliových zlomků, vydávané od počátku 20. století, neuvádějí knihy v tom pořadí, do jakého byly původně Luciliem uspořádány a, pravděpodobně od roku 132/1 př. n. l.,³⁹³ vydávány.³⁹⁴ S jistotou lze říci, že knihy nevyšly najednou, ba dokonce se zdá, že nejstarší byly před vydáním pouze předčítány soukromému publiku, tedy že byly už před vydáním veřejně známy.

Těchto třicet knih lze rozdělit do tří sbírek.³⁹⁵ nejstarší jsou knihy XXVI–XXX.³⁹⁶ Lze v nich vypožorovat, jak Lucilius hledal metrum, které by nejvíce odpovídalo jeho námětům. Logicky začal trochejským septenárem, jenž se nejvíce podobal mluvené řeči,³⁹⁷ pak přidal metrum vyskytující se v dramatech – jambický senár, až nakonec celou XXX. knihu složil metrem, u něhož už zůstal – daktylským hexametrem. Z tohoto hlediska je třeba ponechat stranou knihy XXII–XXV, které byly, jak se zdá, psány elegickým distichem, a jejichž náměty pravděpodobně ne-

390 SCHOLZ, UDO W. 2000. Die sermones des Lucilius. In BRAUN, MAXIMILIAN – HALTENHOFF, ANDREAS – MUTSCHLER, FRITZ-HEINER. [eds.]. *MORIBUS ANTIQUIS RES STAT ROMANA. Römische Werte und römische Literatur im 3. und 2. Jh. v Chr.* München – Leipzig: Saur, s. 223.

391 KRENKEL 1970, s. 28 či ADAMIETZ 1986, s. 69.

392 Viz s. 24.

393 KRENKEL 1970, s. 23. Ke stejnému datu se přiklání i RAMAGE – SIGSBEE – FREDERICKS 1974, s. 28.

394 „Moderní“ edice vycházejí z toho, jak Lucilia citují antičtí autoři, u nichž se zlomky jeho díla dochovaly. Tito autoři však měli pravděpodobně k dispozici takovou edici celého Luciliova díla, kterou uspořádali antičtí filologové až po jeho smrti podle meter jednotlivých básní.

395 Blíže k tomuto tématu a době vydání jednotlivých knih srov. např. KRENKEL 1970, s. 24–27.

396 Podrobněji se těmito knihami zabývá CHRISTES 1971 a SCHOLZ 1986a, s. 345–355.

397 „[...] einzig plausible Grund für die Trochäen-Wahl des Lucilius war die Tatsache, daß der trochäische Septenar, der versus quadratus, ein schon seit vorliterarischen Zeiten im Lateinischen eingeübter Vers war, der ‚zu skoptischer, spielbegleitender, kurzum zu jeder Art von leicht formbarer und nur eben nicht ganz prosaischer Stegreifrede‘ taugte.“ (SCHOLZ 2000, s. 221.)

byly satirické. Snad se jednalo o epigramy.³⁹⁸ Je pravděpodobné, že tyto drobné básně sesbírali a do třetího korpusu spojili, snad po Luciliově smrti, jeho přátelé Quintus Laelius Archelaus a Vettius Philocomus.³⁹⁹

Hexametr je metrem knih I–XXI, které lze pokládat za „pravé“, plnohodnotné satiry. Luciliovi se hexametr zalíbil pro jeho témata z každodenního života natolik, že ho používal ve všech svých dalších básních. Je to poněkud paradoxní a možná si Lucilius pro témata svých hovorů záměrně vybral metrum epiky, která vypravovala o bájných hrdinech. Hexametr vypovídal o historii – o té (soudobé) píše i Lucilius.⁴⁰⁰ Sbírka těchto XXI knih byla sestavena chronologicky a vydal ji sám Lucilius.⁴⁰¹

4.2.2.3 Témata

Množství Luciliových námětů je nepřehledné a všechny se vztahují ke každodennosti výše postaveného Římana: Lucilius píše o sobě, o svých přátelích i protivnících, o ženách, sexu, jídle, luxusu, typizovaných postavách (např. gladiátorech, lakomcích, zlodějích), literatuře, gramatice, nemoci, koních, cestování, pověrách atd. Podrobněji se budu dále věnovat těm tématům, která jsou podle mého názoru klíčová pro žánr satiry, tj. těm, která se v žánru vyskytují častěji nebo jsou výjimečná.

4.2.2.3.1 Program

Každý spisovatel, zejména v antice, jejíž literární tvorba byla silně ovlivněna znalostí předchozích prozaiků a básníků, se snaží vymezit vůči okolí a naznačit svému publiku, co od jeho díla může očekávat. Tato otázka je pak mnohem naléhavější u nově vznikajícího žánru, který stávající literární systém obohacuje o nové prvky.

Nejvíce programových prohlášení obsahuje první a poslední kniha první „edice“, tedy kniha XXVI⁴⁰² a XXX. Lucilius nepíše ani pro učence, ani pro nevzdělance,⁴⁰³

398 Např. Lucil. 581–582 K: *Servus neque infidus domino neque inutilis quaquam / Lucili columella hic situs Metrophanes*. (Překlad autorky: „Zde je pochovaný věrný a svému pánu užitečný otrok, opora Lucilia, Metrophanes.“)

399 RAMAGE – SIGSBEE – FREDERICKS 1974, s. 28.

400 SCHOLZ 2000, s. 222, uvádí, že Lucilius při popisování své současnosti využíval parodii, tedy „[...] Spannung zwischen dem Vertrauten und Erwarteten einerseits und andererseits dem nun unerwartet, ja unangemessen Gebotenen sowohl im Inhaltlichen wie auch der sprachlichen Form, macht den Reiz, die Überraschung und da Vergnügen aus [...]“

401 Varro *ling.* 5, 3: *Lucilius suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc [...]* (Překlad autorky: „Lucilius začíná sbírku svých 21 knih takto [...]“)

402 Velmi podrobně knihu rozebírá CHRISTES 1971 (i knihu XXX); SCHOLZ 1986a, s. 345–355, a VRUGT-LENTZ, J. TER. 1966. *Lucili ritu. Mnemosyne*, 19, s. 349–358.

403 Lucil. 591–593 K: *[...] <ab indoctissimis> / nec doctissimis <legi me>; Man<ium Manil>ium / Persium<ve> haec legere nolo, Iunium Congum volo*. (Překlad autorky: „Že mě nemají číst ani nevzdělání, ani vzdělání; nechci, aby tohle četl Manius Manilius a Persius, chci, aby to četl Iunius Congus.“)

chce si vydobýt své místo na slunci,⁴⁰⁴ a přitom se objevuje topos, jehož prostřednictvím autor sebe a svou tvorbu záměrně podceňuje: „*quis leget haec?*“ *min tu istud ais? nemo, hercule.* „*nemo?*“⁴⁰⁵ [...] *evadat saltem aliquid aliqua, quod conatus sum.*⁴⁰⁶

Vyznává, že píše ze srdce, upřímně *cordipugis versibus*,⁴⁰⁷ *rem, populi salute et fictis versibus Lucilius / quibus potest, impertit, totumque hoc studiose et sedulo*,⁴⁰⁸ [...] *ego ubi quem ex praecordiis / ecfero versum [...]*⁴⁰⁹

4.2.2.3.2 Kritika⁴¹⁰

Snad největším tématem Luciliových satir je kritika, která si bere na mušku společnost, v níž autor žije. Lucilius vnesl do svého díla záměrnou, adresnou, útočnou a nevybíravou kritiku dobové společnosti. Zejména útoky na konkrétní adresáty⁴¹¹ jsou pro Lucilia typické. Většinou se jedná o jeho současníky, a to především politicky či literárně činné osoby. V menší míře kritizuje i obecné lidské typy, např. lakomce,⁴¹² příživníka,⁴¹³ šejdře⁴¹⁴ či zloděje.⁴¹⁵

Lucil. 594 K: *Persium non curo legere, / hic fuit enim, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum / doctissimus, / Laelium Decimum volo / quem cognovimus virum bonum et non inlitteratum, sed nihil / ad Persium.* (Překlad autorky: „Nestarám se o to, jestli mě čte Persius / tento byl totiž, jak ho známe, z našich krajanů nejučenější/, chci, aby mě četl Decimus Laelius /toho známe jako statečného a velmi vzdělaného muže, kterého však nemůžeme srovnávat s Persiem/.“)

404 Lucil. 589–590 K: *nunc itidem populo <placere nolo> his cum scriptoribus:/ voluimus capere animum illorum [...]* (Překlad autorky: „Právě tak se nyní nechci společně s těmito spisovateli zalíbit lidu; chtěl jsem zaujmout jeho duši [...].“)

405 Lucil. 2 K. Překlad autorky: „Kdo bude tohle číst? To se mě ptáš? Nikdo, proboha. ‚Nikdo?‘“

406 Lucil. 625 K. Překlad autorky: „[...] ať vyjde aspoň někdy něco, o co jsem se pokusil.“

407 Lucil. 976 K. Překlad autorky: „Se srdcem bijícím verši.“

408 Lucil. 735–736 K. Překlad autorky: „Lucilius se zasloužil o blaho republiky smyšlenými verši, které napsal, jak jen mohl, pilně a upřímně.“

409 Lucil. 626–627 K. Překlad autorky: „[...] Já když ze srdce vynáším nějaký verš [...].“

410 Relativně nové přehledné shrnutí podal ve svém článku CLASSEN, CARL JOACHIM. 1996. Grundlagen und Absicht der Kritik des Lucilius. In KLODT, CLAUDIA [ed.]. *Satura lanx. Festschrift für W. A. Krenkel zum 70. Geburtstag*, Hildesheim – New York: Georg Olms Verlag, s. 11–28.

411 Dva příklady za všechny:

Lucil. 415–417 K: *Lucius Cotta senex, crassi pater huius, Paceni, / magnus fuit trico nummarius, solvere nulli / Lentus [...]* (Překlad autorky: „Starý Lucius Cotta, otec tohoto tlustocha, Pacenie, byl velký šejdř v peněžních záležitostech, pohotový v tom nikomu neplatit [...].“)

Lucil. 117–118 K: *bronus Noviltitanus: dente adverso eminulo hic est / rinoceros velut Aethiopus [...]* (Překlad autorky: „Tlustá huba z Noly: se zubem vyčnívajícím do dálky, vypadá jako etiopský nosorožec [...].“)

Ostatní adresné zlomky s překladem do českého jazyka viz ČÍŽKOVÁ 2008, s. 52–53 a 76–77.

412 Lucil. 246–249 K: *cui neque iumentum est nec servus nec comes ullus: / bulgam, et quidquid habet nummorum, secum habet ipse, / cum bulga cenat, dormit, lavit. omnia in una / sunt homini bulga: bulga haec devincta <la>certo est.* (Překlad autorky: „Ten, který nemá ani dobytek, ani otroka, ani žádného společníka: sám má stále při sobě peněženku a nosí si s sebou všechny peníze. S peněženkou jí, spí, myje se; v jediné peněžence má všechno: tu peněženku má přivázanou k paži.“)

Jednu z nejdůležitějších oblastí Luciliových útoků představuje obecně politika. Lucilius se negativně vymezuje vůči ucházení o úřad (*ambitio*),⁴¹⁶ soudnímu procesu,⁴¹⁷ nepřátelům Scipiona Africana či ruchu na fóru. Následující zlomek ilustruje úpadek římské politiky, vzestup pletichaření, špinavých her; autor zde poukazuje na krizi hodnot.⁴¹⁸

*nunc vero a mani ad noctem, festo atque profesto
totus item pariterque die populusque patresque
iactare indu foro se omnes, decedere nusquam,
uni se atque eidem studio omnes dedere et arti,
verba dare ut caute possint, pugnare dolose,
blanditia certare, „bonum“ simulare „virum“ se,
insidias facere, ut si hostes sint omnibus omnes.*⁴¹⁹

Podle E. Schäfera je život ve městě, potažmo Řím samotný, vlastním námětem satirických básní, neboť všechny satiry, vyjma III. knihy s básní *Iter Siculum*, se mohou odehrávat v hlavním městě republiky.⁴²⁰

413 Lucil. 693 K: *viginti domi an triginta an centum cibidicas alas*. (Překlad autorky: „Zda živíš doma dvacet nebo třicet nebo sto budižkníčemů.“)

414 Lucil. 1298–1299 K: *quidni? et scruta quidem, ut vendat, scrutarius laudat, / praefractam strigilem, soleam, inprobos, dimidiatam*. (Překlad autorky: „Proč ne? I kdejaký vetešník chválí obnošené věci, aby je prodal, rozbité škrabátko, rozpůlený sandál, ten neřád!“)

415 Lucil. 750–751 K: *omnia viscatis manibus leget, <omnia sumet,> / omnia, crede mihi: p res se<cum> auferet omnis*. (Překlad autorky: „Všechno sebere ulepenýma rukama, všechno šlohne, všechno, věš mi: sakryš, stručně – odnese všechno.“)

Lucil. 779 K: *Agite agite fures mendaci argutamini*. (Překlad autorky: „Pohněte, pohněte hbitýma rukama, zloději, žebráci.“)

416 Lucil. 1127–1128 K: *aurum atque ambitio specimen virtutis utrique est / tantum habeas, tantum ipse sies tantique habearis*. (Překlad autorky: „Zlato a ctižádost jsou pro oba vzorem statečnosti; kolik máš, tolik jsi sám a za takového jsi pokládán.“)

Více k *ambitio* viz KÜHNERT, FRIEDMAR. 1966. „Ambitio“ in der römischen Satire. *WZ Rostock*, 4/5, s. 485–487.

417 Podrobně MANTOVANI, DARIO. 2007. Un giudizio capitale nelle satire di Lucilio (vv. 784–790 M. = fr. XXVIII 29 Ch.). *Athenaeum*, 95, s. 561–596.

418 Podrobnou analýzu provedla DEGL' INNOCENTI PIERINI, RITA. 1990. Le battaglie del foro (per l'esegesi e la collocazione dei vv. 1228 ss. M. di Lucilio). *Maia*, 42, s. 249–255.

419 Lucil. 1252–1258 K. Překlad autorky: „Teď však, od rána do noci, o svátcích i v pracovní dny, všechen lid i senátoři, všichni do jednoho chvátají na fórum, nikam neodcházejí, všichni se odevzdali jednomu a témuž úsilí a námaze: aby mohli beztréstně říkat slova, lstivě bojovat, zápatit v lichocení, předstírat dobráky, intrikovat, jako kdyby všichni byli nepřáteli všech.“

420 SCHÄFER, ECKART. 2001. Lucilius und die Stadt Rom. In MANUWALD, GESINE [ed.]. *Der Satiriker Lucilius und seine Zeit*. München: Verlag C. H. Beck, s. 177–187.

Lucilius je ojedinělým zjevem na římské literární scéně také proto, že kritizuje sám sebe.⁴²¹ Vypovídá to nejen o skutečnosti, že si byl vědom, že jeho dílo nezbudí u kritizovaných nadšení,⁴²² ale i o tom, jak pevnou pozici musel mít a jak si byl sám sebou jistý. Rozhodně to svědčí o jeho velkém sebevědomí. Proto se zdá být úsměvnou historka, podle níž se měl Lucilius soudit s komickým básníkem, který ho urazil na jevišti.⁴²³

Velkou skupinu představují zlomky s literární tematikou, které – kromě vážných zamyšlení nad literárněkritickou problematikou,⁴²⁴ ortografií⁴²⁵ a terminologií (*poema* a *poesis*)⁴²⁶ – obsahují také rezolutní vymezení vůči komedii,⁴²⁷ tragédii,

421 Lucil. 597 K: *Facile deridemur; scimus capital esse irascier.* (Překlad autorky: „Snadno snášíme, že se nám vysmívají; víme, že rozlobit se je hrdelní zločin.“)

Lucil. 608 K: *quidni? Et tu idem inlitteratum me atque idiotam dices.* (Překlad autorky: „Proč ne? Tys mě také nazval nevzdělaným pisálkem.“)

Lucil. 892–893 K, viz pozn. 305.

Lucil. 1095 K: *omnes formonsi, fortes tibi, ego inprobis: esto.* (Překlad autorky: „Pro tebe jsou všichni krásní a bohatí, jen já jsem neřád: dejme tomu.“)

422 Lucil. 623 K: *<nostra> nunc ignobilitas his mirum ac monstrificabile.* (Překlad autorky: „Drsná prostota <mé básně> je pro tyto lidi něco podivného a obudného.“)

423 *Rhet. Her.* 2, 13, 19: *C. Caelius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in scaena nominatim laeserat.* (Překlad autorky: „Soudce C. Caelius osvobodil bez trestu toho, který na scéně jmenovitě urazil básníka Lucilia.“)

Je možné, že se jednalo o básníka Afrania: „Daß die Komödie gemeint ist, zeigt Cic. *rep.* 4, 11, 13 = Donat. *de com.* 5, 1 (1, 22, 19 Wessn.): *Comoediam esse Cicero ait imitationem vitae, speculum consuetudinis, imaginem veritatis*; p. 23, 1 Wessn.: *Atque esse comoediam cotidianae vitae speculum*; S. Rosc. 16, 47; vgl. *Frg.* 1096. Der Gegner des Lucilius ist also Verfasser von Komödien um 125 v. Chr., mit Lucilius verfeindet (zu *Frg.* 634–35. 964–65), führt einen unsittlichen Lebenswandel (*Frg.* 1104) und benutzt die Prologe zur persönlichen Polemik (*Frg.* 1092; vgl. zu *Frg.* 634–35): Alles weist auf Afranius.“ (KRENKEL 1970, s. 591 a 593.)

424 Více viz: FANTHAM 1990, s. 220–227; KRENKEL, WERNER. 1957/8. Zur literarischen Kritik bei Lucilius. *WZ Rostock*, 2, s. 249–282; RONCONI 1963, s. 515–525; SCHMIDT, ERNST A. 1977. Lucilius kritisiert Ennius und andere Dichter. Zu Lucilius fr. 148 Marx. *MH*, 34, s. 122–129.

425 Např. Lucil. 344–348 K: *‘a’ primum est, hinc incipiam, et quae nomina ab hoc sunt [...] / deinde- / ‘aa’ primum longa, ‘a’ brevis syllaba; nos tamen unum / hoc faciemus et uno eodemque ut dicimus pacto / scribemus pacem Pacideianum, aridum, acetum, / Αρες Αρες Graeci ut faciunt.* (Překlad autorky: „A’ je první, od něj začnu a od těch jmen, která jím začínají [...] Nejprve ‘aa’ pro dlouhou, ‘a’ pro krátkou slabiku; my však z toho učiníme jedno [písmeno], a jak řikáme, shodně budeme psát ‘pacem Pacideianum, aridum, acetum, jako Řekové Ares, Ares’.“)

Lucil. 353–357 K: *Iam ‘pueri venere’, ‘e’ postremum facito atque ‘i’ / ut ‘pueri plures fiant; ‘i’ si facis solum, / ‘pupilli pueri Lucili’, hoc unius fiet. / ‘Mendaci’ ‘furique’ addes, ‘e’, cum dare furei / iusseris.* (Překlad autorky: „Dále ke slově ‘chlapci přišli’ dej nakonec ‘e’ a ‘i’, aby bylo chlapců víc. Když tam dáš samotné ‘i’, ‘pupilli pueri Lucili’, bude to jen jeden [gen. sg.]. Přidej ‘e’ k ‘mendaci a furi’, pokud to přikážeš dát zloději.“)

Lucil. 372–373 K: *atque, ‘accurrere’ scribas / ‘d’ ne an, ‘c’ non est quod quaeras eque labores.* (Překlad autorky: „Není třeba, aby ses ptal nebo se trápil, zda máš psát ‘accurrere’ s ‘d’ nebo ‘c’.“)

426 Lucil. 376–385 K, viz pozn. 317.

427 W. Krenkel považuje za fragmenty, které jsou zaměřeny proti Afraniově, tyto: Lucil. 1106 K: *sicuti te, qui ea, quae speciem vitae esse putamus.* (Překlad autorky: „Tak jako ty, který to, co pokládáme za životní vzor.“) Lucil. 634–635 K, viz pozn. 444. Lucil. 1104 K: *quem sumptum facis in lustris*

eposu⁴²⁸ a přehnanému používání řeckých slov. Nejvíce kritizuje tragické básníky, zejména Accia a Pacuvia.⁴²⁹ Vadí mu jejich styl, formální výstavba dramatu, ztvárnění scény, vedení argumentace, zobrazování vzdálené reality, působení na publikum, básnický záměr.⁴³⁰ Lucilius se tradičně brání nařčení z toho, že nechce psát „velkou“ literaturu. Na svou obranu uvádí, že by rád čerpal z pramene Múz,⁴³¹ že měl v úmyslu psát i epiku.⁴³² Co se týče vážné poezie, vymezuje se vůči ní, resp. vůči Enniovi,⁴³³ jehož dílo *Annales* paroduje v básni *Concilium deorum*.⁴³⁴ Ennia sice kritizuje kvůli nevytříbenosti a nedokonalé formální propracovanosti veršů, ale na druhou stranu ho obdivuje pro jeho schopnost přiblížit se monumentalitě Homérova stylu.⁴³⁵ Další oblastí, na kterou se Lucilius kriticky zaměřuje, je přehnané používání řeckých slov⁴³⁶ a přílišné přejímání řeckých způsobů⁴³⁷ – afektované

circum oppida lustrans. (Překlad autorky: „Jaké máš výdaje v nevěstincích, když obcházíš kolem cirku a stájí.“) Lucil. 1092 K: *summatim tamen experiar rescribere paucis*. (Překlad autorky: „Přece se pokusím přehledně odesat několika slovy.“)

428 Lucil. 482–485 K: *Multa homines portenta in Homeri versibus ficta / monstra putant; quorum in primis Polyphemus ducentos / Cyclops longus pedes; et porro huic maius bacillum / quam malus navi in corbita maximus ullast*. (Překlad autorky: „Lidé se domnívají, že mnohé zjevy v Homérových verších jsou vymyšlené nestvůry; z nich především kyklop Polyfemos vysoký 200 stop; a potom jeho hůlka větší než největší stěžeň nějaké nákladní lodí.“)

429 Lucil. 604 K: *nisi portenta anguisque volucris ac pinnatos scribitis*. (Překlad autorky: „Ledaže píšete o obludách a okřídlených létajících hadech.“)

Lucil. 747 K: *quare pro facie, pro statura Accius [...]* (Překlad autorky: „Proto Accius, odpovídající svému vzhledu a postavě [...]“)

Lucil. 844 K, viz pozn. 338.

Lucil. 1068 K: *cui sua committunt mortali claustra Camenae*. (Překlad autorky: „Kterému smrtelníku svěří Múzy své klíče.“)

430 Podrobně viz MANUWALD, GESINE. 2001. Lucilius und die Tragödie. In MANUWALD, GESINE [ed.]. *Der Satiriker Lucilius und seine Zeit*. München: Verlag C. H. Beck, s. 151–165.

431 Lucil. 1064 K: *quantum haurire animus Musarum e fontibus gestit*. (Překlad autorky: „Jak moc touží duše čerpat z pramenů Múz.“)

432 Lucil. 1065; 1066; 1067 K: *haec virtutis tuae <c>artis monumenta locantur; et virtute tua et claris conducere cartis; et te his versibus interea contentus teneto*. (Překlad autorky: „Tyto vzpomínky na tvou statečnost budou umístěny na těchto stránkách“; „tvé statečnosti a slavným spisům přísluší“; „a zatím se spokoj s těmito verši“.)

433 Podrobně CHRISTES, JOHANNES. 2001. Lucilius und das Epos. In MANUWALD, GESINE [ed.]. *Der Satiriker Lucilius und seine Zeit*. München: Verlag C. H. Beck, s. 51–62.

434 Podrobněji viz WASZINK, J. H. 1957. Zur ersten Satire des Lucilius. *WS*, 70, s. 322–328. RICHTER 1962, s. 307–309.

435 RONCONI 1963, s. 522–524.

436 Lucil. 16–17 K: *porro, clinopodas, lychnos que ut diximus semnos / ante pedes lecti atque lucernas [...]* (Překlad autorky: „Dále jsme vznešeně říkali ‚clinopodas‘ a ‚lychnos‘ tomu, čemu dříve ‚nohy postelet‘ a ‚lampy‘ [...]“)

Lucil. 18 K: *[...] arutaenae que, inquit, aquales*. (Překlad autorky: „[...] a říká, že ‚aruténa‘ je ‚vědro‘.“)

437 Lucil. 89–95 K: *Graecum te, Albuca, quam Romanum atque Sabinum / municipem Ponti, Tritani, centurionum, / praeclarorum hominum ac primorum signiferumque, / maluisti dici. Graece ergo praetor Athenis, / id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto: / „chaere“, inquam, „Tite“. Lictores, turma omnis chorusque: /*

vyjadřování, jež se v jeho době stalo jakousi módou.⁴³⁸ Sám pak řecká slova používá, nicméně vždy záměrně.⁴³⁹ Dá se říci, že co se týče literatury, kritizuje Lucilius to, co je v rozporu s realitou.

K ženám obecně nemá Lucilius moc dobrý vztah. Velebí minulost, kdy ženy zpracovávaly vlnu,⁴⁴⁰ ale na svých současnicích nenechává nit suchou,⁴⁴¹ nedochoval se jediný zlomek, v němž by se o ženách vyjadřoval pochvalně.⁴⁴² Humorně působí fragment, v němž zároveň s kritikou žen z vyšší společnosti figuruje i kritika eposu.⁴⁴³ Nejznámější Luciliovou básní tohoto „genderového okruhu“ je jeho

„*chare, Tite. Hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus.* (Překlad autorky: „Chtěl bys být, Albuacie, raději nazýván Řekem než Římanem, Sabinem, krajanem z kapitánů Pontu, Tritanu, přeslavných, znamenitých lidí a vlajkonošů. Proto tě zdravím, jak jsi chtěl. Já, prétor v řeckých Athénách, když mě potkáš, řeknu: ‚Chaire Tite.‘ Liktoři i celý můj doprovod řeknou jako sbor: ‚Chaire, Tite.‘ Od té doby mě Albucius nemá rád, od té doby je mým nepřitelem.“)

438 Více viz BAIER, THOMAS. 2001. Lucilius und die griechischen Wörter. In MANUWALD, GESINE [ed.]. *Der Satiriker Lucilius und seine Zeit*. München: Verlag C. H. Beck, s. 37–50.

439 BAIER 2001, s. 49.

RASCHKE, WENDY J. 1990. The Virtue of Lucilius. *Latomus*, 49, s. 355: „[...] an interest in Greek culture is widespread and desirable, but only admissible if it does not result in the undermining of traditional Roman values and the *mos maiorum*.“

440 Lucil. 243–244 K: „*Chauno meno*“ *inquit balba, sororem / lanificam dici siccam atque abstemiam ubi audit.* (Překlad autorky: „‚Mně je vše přístupné,‘ říká koktavá [žena], jakmile slyší, že sestra je přadlenou vlny, prostou a střídmou.“)

Lucil. 638 K: *cribrum, incerniculum, lucernam, laterem in telam licium.* (Překlad autorky: „[Dříve si žena přála] síto, řešeto, lampu, závaží na tkalcovský stav a osnovní nit.“)

441 Lucil. 502–503 K: *cum tecum est, quidvis satis est; visuri alieni / sint homines, spiram, pallas, redimicula promit.* (Překlad autorky: „Když je s tebou, cokoli postačí; když ji mají vidět cizí muži, předvádí falešné copy, nejlepší kabát a stužky.“)

Lucil. 639–640 K: *depoclassere aliqua sperans me ac deargentassere, / decalauticare, eburno speculo despeculassere.* (Překlad autorky: „Nějaká [žena] věří, že utratím peníze za pohár, stříbro, šátek, zrcadlo ze slonoviny.“)

Lucil. 1007–1008; 1009; 1010; 1011 K: *aut cum iter est aliquo et causam commenta viai / aut apud aurificem, ad matrem, cognatam, ad amicam; aut operatum aliquo in celebri cum aequalibus fano; lana, opus omne perit: pallor tiniae omnia caedunt; iuratum se uni, cui sit data deque dicata.* (Překlad autorky: „Nebo když si vymyslí, že je někam cesta a důvod jít ven, buď ke zlatníkovi, k matce, příbuzné, k přítelkyni“; „nebo vykonat s jí podobnými obětí v nějakém předlideném chrám“; „vlna, všechna její práce bere za své: plesnivina a šatní moli vše ničí“; „přisáhá, že tomu jedinému, kterému byla dána a přislíbena.“)

442 Ženy jako *dulce malum* viz KORZENIEWSKI, DIETMAR. 1976. *Dulce Malum. Ein unbeachtetes Sprichwort und das Lucilius-Fragment 1097 M. Gymnasium*, 83, s. 289–294.

443 Lucil. 541–547 K: *num censes calliplocamon callisphyron ulla / non licitum esse uterum atque etiam inguina tangere mammis, / conpernem aut varam fuisse Amphitryonis acoetin / Alcmenam atque alias, <He>lenam ipsam denique – nolo / dicere: tute vide atque disyllabon elige quodvis- / <κου>ρην eupatereiam aliquam rem insignem habuisse, / verrucam, naevum, punctum, dentem eminulum unum?* (Překlad autorky: „Myslíš si snad, že se prsa ženy s krásnými kadeřemi a nádhernými kotníky nemohou dotýkat jejího břicha a klína; že Amfitryónova žena Alkméné neměla nohy do X nebo do O a ostatní, dokonce i samotná Helena – ne, to nechci říct; podívej se na to sám a vyber jakékoli dvojslabičné slovo – že dívka zplozená urozeným otcem by nebyla ničím nápadná – neměla bradavici, mateřské znaménko, dolíček, jeden malý vyčnívající zoubek?“)

satira na manželství, která je namířena proti Q. Metellovi Macedonicovi, jenž chtěl uzákonit, aby se Římané ženili za účelem plazení dětí.⁴⁴⁴

Jedno z nejtypičtějších témat satiry vůbec představuje jídlo. „Eating is perfect for satire; utterly trivial yet the place where class, social codes, and personal habits come under scrutiny. [...] issues of ‚taste‘ (*sapio*), discrimination, distinction, propriety, the limits of meagerness and excess become primary.“⁴⁴⁵ Luciliova kritika luxusních pochoutek dokládá, jak se během 2. století př. n. l. změnila společnost, resp. jak moc zbohatla nobilita, která si mohla dovolit zaplatit horentní sumy za jídlo,⁴⁴⁶ jež nebylo v podstatě ničím jiným než důkazem, jak se mají dobře a co všechno si mohou dovolit.⁴⁴⁷ Dokládá to i zákon proti luxusu, který se toto počínání snažil ovlivnit. Někdy se žádost po dobrém bydle změnila až v posedlost a člověk

444 Lucil. 634–635 K: *Homines ipsi hanc sibi molestiam ultro atque aerumnam offerunt; / ducunt uxores, producunt quibus haec faciunt liberos.* (Překlad autorky: „Sami muži si způsobují tuhle mrzutost, ba přímo trápení; berou si ženy a přivádějí na svět děti, kvůli kterým to všechno podstupují.“)

Lucil. 643 K: *quapropter deliro et cupidi officium fungor liberum.* (Překlad autorky: „Proto jsem bláznivý a plním povinnost toho, kdo touží po dětech.“)

BERGER, ADOLF. 1946. Note on Gellius, N. A., I, 6. *AJPh*, 67, s. 320–328, uvažuje o manželství jako o instituci nezbytné k posílení státu.

GEORGE, DAVID B. 1988. Lucilius 676M, Metellus, and His *Munus*. *CJ*, 83, s. 298–300, navrhuje dvě možná čtení slova *munus* s významem ‚hra‘: „Prchal jsem z Říma před gladiátorskými hrami“ či ‚povinnost‘: „před povinnostmi oženil se a plodit děti“. Jedná se o zlomek 631–632 K: *rediisse ac repedasse, ut Romam vitet, / gladiatoribus [...] / Sanctum ego a Metellorum <Anxur> iam / repedabam munere.* (Překlad autorky: „Prchal jsem z Říma před dary Metellů [...] Kvůli darům Metellů jsem se teď stáhl do posvátného Anxuru.“)

HELDMANN, KONRAD. 1979. Zur Ehesatire des Lucilius. *Hermes*, 107, s. 339–344, verš (Lucil. 634–635 K) dopodrobna rozebírá a navrhuje, že se zčásti jedná o povzdech na adresu bohů, kteří to dopustili. Odpovídá však jen, že lidé si mohou za své starosti sami, že si sami utvářejí svůj život – žení se při plném vědomí, a nemají tedy právo obviňovat bohy a osud.

445 HOOLEY 2007, s. 21.

446 Lucil. 448–449 K: *hoc fit idem in cena; dabis ostrea milibus nummum / empta [...] (Překlad autorky: „Totéž se stává při večeři; budeš podávat ústřice koupené za tisíce sesterců [...]“)*

447 Např. Lucil. 53–54 K: *ad cenam adducam, et primum hisce abdomina tunni / advenientibus prava dabo cephalaeaque acarnae.* (Překlad autorky: „Přivedu [je] k večeři, dám příchozím nejprve břicha tuňáků, každému jedno, a kousek hlavy mořského okouna.“)

Lucil. 55 K: *occidunt, Lupe, saperdae te et iura siluri.* (Překlad autorky: „Lupe, sardinky a sledová omáčka tě zahubí.“) V tomto zlomku se objevují hned dvě dvojsmyslná slova: *Lupus* (vlastní jméno a název pro mořského okouna) a *iura* (právo a omáčka).

Lucil. 1193–95 K: *ingere praeterea, adferri quod quisque volebat. / illum sumina ducebant atque altitium lanx, / hunc pontes Tiberinus duo inter captus catillo.* (Překlad autorky: „Kromě toho připravit a přinést, co kdo chtěl; onoho uspokojil vepřový buček a mísa naplněná vykrmenou drůbeží, druhého vyhlášená ryba z Tiberu, chycená mezi dvěma mosty.“)

Lucil. 1294 K: *quem praeclearus helops, quem Aegypto sargus movebit.* (Překlad autorky: „Kterého pohání vyhlášený jeseter nebo cejn z Egypta.“)

Lucil. 1305 K: *quod sumptum atque epulas victu praeponis honesto.* (Překlad autorky: „Protože dáváš přednost utrácení a hodování před počestným životem.“)

Dalším předmětem kritiky je luxusní zboží, např.: Lucil. 14 K: *praetextae ac tunicae: Lydorum opus sordidu<lu>m omne.* (Překlad autorky: „Praetexty a tuniky, všechno špinavá lýdská práce“) či Lucil. 257

je schopen jí vše obětovat.⁴⁴⁸ Kromě bohatých hostin⁴⁴⁹ kritizuje Lucilius i hostinu, která je příliš skromná.⁴⁵⁰ Krásným příkladem vzájemného mísení různých námětů je zlomek, v němž se mluví o Laeliuvi, šťovíku i nenažrancích:

*o lapathe, ut iactare, nec es satis cognitus qui sis.
in quo Laelius clamores sophos ille solebat
edere, compellans gumias ex ordine nostros
„o Publi, o gurges Galloni, es homo miser“, inquit,
„cenasti in vita numquam bene, cum omnia in ista
consumis squilla atque acupensere cum decimano.“
[...] bene cocto et
condito, sermone bono et, si quaeris, libenter.⁴⁵¹*

4.2.2.3.3 Virtus fragment

Nelze nezmínit nejdelší zachovaný fragment z Luciliovy tvorby, který pojednává o *virtus*.⁴⁵² Je chápán především jako definice *virtus* a je často dáván do souvislosti

K: *pluma atque amphitapoe et si aliud quid deliciarum*. (Překlad autorky: „Prachový polštář a oboustranně uzlíkatá příkrývka a vše ostatní, co je přepychové.“)

448 Lucil. 177 K: *[...] qui edit se hic comedit me*. (Překlad autorky: „[...] ten, který snědl sebe, hltá teď mě.“)

Lucil. 1053 K: *conficit ipse comestque*. (Překlad autorky: „Tráví a hltá sám sebe.“)

449 K hostinám u Lucilia viz SHERO, L. R. 1929. Lucilius's cena rustica. *AJPh*, 50/1, s. 64–70; Süß, WILHELM. 1927. Zu Lucilius. *Hermes*, 62, s. 342–356, kde se Luciliova hostina srovnává s Horatiovou a Petroniovou.

450 Lucil. 132; 133; 134–135 K: *ostrea nulla fuit, non purpura, nulla peloris; asparagi nulli [...]; [...] nam mel regionibus illis / incrustatus calix, ruta caulis habetur*. (Překlad autorky: „Nebyla [tam] žádná ústřice, žádný nachovec, žádná škeble; žádný chřest; [...] neboť v těch krajinách je za sladkost považován pohár potažený vrstvou špíny a lodyha routy.“)

451 Lucil. 1130–1137 K. Překlad autorky: „Ó šťovíku, jak se o tobě mluví, aniž je dostatečně známo, jaký jsi! Moudrý Laelius měl ve zvyku tě jíst a opěvovat, když nás jednoho po druhém plínil coby labužníky. ‚Ó Pulie, ó nenažranče Gallone, jsi ubožák!‘ říká. ‚Nikdy v životě jsi nejedl dobře, když všechno promarníš na tyhle kraby a obrovského jesetera.‘ [...] s dobře uvařeným a okořeněným jídlem, dobrou konverzací, opravdu s ochotou.“

452 Lucil. 1342–1354 K: *Virtus, Albine, est, pretium persolvere verum / quis in versamur, quis vivimus rebus, potesse, / virtus est homini scire id quod quaeque habeat res, / virtus, scire, homini rectum, utile quid sit, honestum, / quae bona, quae mala item, quid inutile, turpe, inhonestum; / virtus, quaerendae finem re scire modumque, / virtus, divitiis pretium persolvere posse, / virtus, id dare quod re ipsa debetur honori, / hostem esse atque inimicum hominum morumque malorum, / contra defensorem hominum morumque bonorum, / hos magni facere, his bene velle, his vivere amicum, / commoda praeterea patriam prima putare, deinde parentum, tertia iam postremaque nostra*. (Překlad autorky: „Ctnost, Albine, je moci zaplatit skutečnou cenu za to, čím jsme se zabývali a jak jsme žili; ctnost je pro člověka vědět to, co která věc znamená; ctnost je vědět, co je správné, užitečné a čestné pro člověka a také jaké věci jsou dobré a jaké špatné, co je nepotřebné, špatné, nečestné; ctnost je znát konec a míru při hledání peněz; ctnost je schopnost nahlížet na své bohatství vzhledem k jeho hodnotě; ctnost je dát to, co si vyžaduje sama čest, být nepřítelem a pro-

se stoickým učením a filozofem Panaitiem, který přizpůsobil stoické ideály římským potřebám a realitě.⁴⁵³ W. Raschkeová však navrhuje, že by se mohlo jednat o doklad tehdy módního mluvení o ideálech.⁴⁵⁴ *Virtus* byla spojena s vyššími kruhy římské společnosti. Ty původně směřovaly k tomu, aby uspěly ve veřejném životě a získaly si slávu svými činy, to vše ve prospěch republiky.⁴⁵⁵ Zbohatnutí Říma během 2. století př. n. l. vedlo k tomu, že peníze začaly ve větší míře ovlivňovat veřejný život nejen v Římě, ale také v nově vznikajících provinciích, a to zejména tak, že je jedinci využívali ve vlastní prospěch, nikoli ve prospěch celku.⁴⁵⁶ W. Raschkeová ukazuje, že „the choice of vocabulary has a strongly political tone and such antithetical terms as *utile/inutile, honestum/turpe, bona/mala* bring us close to the factionalism of Republican Rome“.⁴⁵⁷ Naopak W. Görler má za to, že Lucilius mluví sám za sebe a že se jedná o kus satirické básně zajímavé tím, že reflektuje dobovou filozofickou debatu.⁴⁵⁸ Je také možné, že fragment vyzníval ironicky.⁴⁵⁹

S filozofií souvisí moralizování, které někteří autoři považují za další typický rys satiry. Má se jednat zejména o pokus učinit prostřednictvím svých básní společnost lepší. Lucilius si podle W. Richtera nárokuje právo pranýřovat hříchy a falešné ambice svých současníků, a nutit je tak, aby se změnil: „So wird für ihn das Aussprechen der Wahrheit, gerade auch der unerwünschten, ein Akt freundschaftlicher Hilfe, Hilfe nun freilich nicht in einer Notlage von außen, sondern in der permanenten Unzulänglichkeit der Menschen, die eben den Ranzen mit den eigenen Fehlern auf dem Rücken tragen.“⁴⁶⁰ Není třeba se domnívat, že by Lucilius propagoval nějakou filozofickou školu či chtěl napravovat společnost. C. J. Classen v jeho fragmentech sice nachází poměrně silný smysl pro etiku (bez důrazu na konkrétní filozofickou školu): „So setzt er durch seine Zeitkritik nicht nur sittliche Maßstäbe für Dichtgattung, mit der er versucht, die sittlichen Maßstäbe seinen Zeitgenossen und späteren Generationen zu vermitteln [...]“⁴⁶¹ nicméně je patrné, že Luciliovým primárním zájmem nebylo „hříchy“ napravovat, ale poukázat na ně.

tivníkem špatných lidí a mravů, a naproti tomu zastáncem dobrých lidí a mravů, těch (posledních) si velmi cenit, přát jim jen dobré, žít s nimi v přátelství, kromě toho myslet v první řadě na zájmy vlastní, pak na zájmy rodičů a až nakonec na zájmy vlastní.“)

453 RASCHKE 1990, s. 352–353.

454 RASCHKE 1987, s. 317–318.

455 RASCHKE 1990, s. 356.

456 Tezi, že jde v tomto fragmentu o bohatství, zastává SCHOLZ 2000, s. 233.

457 RASCHKE 1990, s. 361.

458 GÖRLER, WOLDEMAR. 1984. Zum virtus-fragment des Lucilius (1326 – 1338 Marx) und zur Geschichte der stoischen Güterlehre. *Hermes*, 112, s. 467–468.

459 Důvody viz GRATWICK 1982, s. 163.

460 RICHTER 1962, s. 306–307.

461 CLASSEN 1996, s. 28.

4.2.2.4 Osobitý styl

Lucilius vybočoval z řady předchozích spisovatelů nejen tím, že hodně mluvil o sobě, svých názorech a pocitech, ale také proto, že psaní, popř. učení nebylo jeho povoláním. Nepotřeboval se živit literaturou, tudíž pro něj nebylo stěžejní, aby se jeho tvorba někomu zalíbila natolik, že by ho podporoval pomocí patronátu. Můžeme prostě konstatovat, že se zkrátka rád písemně vyjadřoval o svém okolí.

Píše o společnosti, ve které se pohybuje, i když je dochováno jen překvapivě málo zlomků (kromě cesty na Sicílii), v nichž by hovořil o svých pozemcích, své práci, tedy obecně o tom, co bylo jeho „povoláním“. Psaní tedy pro něj bylo „oddechovou“ činností, kterou provozoval ve svém volném čase. Dochované zlomky ukazují, jaká byla tehdejší společnost očima konzervativního, výše postaveného a zámožného muže, který se však do jisté míry vymykal dobovým měřítkům, protože nepracoval pro blaho státu ani se nechtěl chopit příležitosti, kterou neklidná doba skýtala, ani se stát slavným, ve smyslu využít stát a jeho mechanismy ve svůj prospěch. I když patřil ke Scipionovým přátelům, vyjadřoval své vlastní názory, které souvisely s jeho postavením i „staromilským“ vnímáním. Prosazoval sice *mos maiorum*, stavěl se do role zastánce římanství, ale nebyl zkosnatělý – velmi dobře se vyznal v moderní literatuře i soudobé politice.

Z Luciliova díla výrazně promlouvá jeho osobnost – uplatňuje se v podstatě všude a neváhá stavět do popředí sebe sama, což je pro římskou literaturu do Lucilia něco neobvyklého. S Luciliem se v Římě zrodila osobně laděná báseň.⁴⁶² K. Hařová to pokládá za natolik důležitý zvrat v dějinách literatury, že se odvažuje navrhnout změnit její klasifikaci, přičemž nová epocha má začínat právě Luciliem jako prvním básníkem, který „ist nicht mehr bereit, seine dichterische Schaffenskraft in den Dienst staatlicher Interessen zu stellen, er identifiziert sich nicht mehr mit der ‚Öffentlichen Sache‘, er ist niemandes Sprachrohr“.⁴⁶³

4.2.3 Žánr satiry

Kým a čím se nechal Lucilius při psaní inspirovat? Je samozřejmé, že jako vzdělaný příslušník nobility měl přehled o řecké literatuře. Nejčastěji se badatelé snaží nalézt spojení (podobně jako u Ennia a jeho díla) mezi Luciliem a Kallimachem.⁴⁶⁴

462 Velmi podrobně, v konfrontaci s Catullem jako prvním básníkem vyjadřujícím své osobní názory, jehož dílo je zachováno, rozebírá osobně laděnou báseň (*Persönlichkeitsdichtung*) a okolností (zvláště politicko-společenskou situaci) jejího vzniku HAB 2007.

463 HAB 2007, s. 235.

464 Zastáncem těsného spojení mezi Luciliem a Kallimachem je PUELMA 1949. K ovlivnění helénismem se vyjadřuje také BAGORDO, ANDREAS. 2001. Lucilius und Kallimachos. In MANUWALD, GESINE [ed.]. *Der Satiriker Lucilius und seine Zeit*. München: Verlag C. H. Beck, s. 24–36, který Puelmovy závěry vyvrací.

Vztah mezi Kallimachem, Luciliem a Horatiem vidí také R. Scodelová, která se ve svém článku snaží osvětlit Horatiovo pojetí satiry v závislosti na těchto dvou literátech a uvádí, že „Horace was constantly determined to emphasize his independence, but although *nullius addictus iurare in verba magistri*, and consistently scornful of those who were mere followers – thus placing himself firmly on the side of basic Callimachean principles – he implies that the true carrier of a tradition is not the slavish imitator but the poet who adapts his master in the same spirit in which the master adapted his own predecessors“.⁴⁶⁵ V potaz se musí vzít i Archilochos a jeho jamb, stará řecká komedie a diatriba, o nichž jsem psala v předešlé kapitole. Co se týče římského prostředí, je pravděpodobné, že kromě fescennijských veršů a triumfálních průvodů byl Lucilius inspirován i prozaickými spisy (hlavně autobiografickými žánry či listy)⁴⁶⁶ a Enniem.

Jsou autoři, kteří předpokládají velký vliv Ennia na Lucilia,⁴⁶⁷ ale rozdíly mezi jejich tvorbou (do té míry, do jaké je lze vzhledem k fragmentárnímu dochování posoudit) jsou tak markantní, že vidět v Luciliově Enniova nástupce je velmi sporné. U. Scholz, který se pokusil rekonstruovat Varronův spis *De compositione saturarum*, předkládá tezi, že už Varro důkladně rozlišoval mezi Enniovou a Pacuviovou saturou, která byla sbírkou rozmanitých básní (*poemata*), na jedné straně, a jednotně psanou *poesis Luciliana* na straně druhé.⁴⁶⁸ Je jisté, že Lucilius Ennia důkladně znal a stejně jako ostatní vzdělání Římané na něj pohlížel jako na významnou osobnost římské kulturní scény, která se proslavila díky svému nadání.⁴⁶⁹ Na druhou stranu neváhal Ennia kritizovat,⁴⁷⁰ Enniovy chyby však vnímá jako záležitost doby (podobně Horatius o Luciliově). Rozdíly jsou patrné i v přístupu obou básníků k jejich vlastním dílům. Ennius chce i u svých menších prací dostat požadavkům vyšší poezie, ví, že je v psaní dobrý, kdežto Lucilius nemá žádné básnické nároky, jeho dílo vychází z jeho sebeuvědomění.⁴⁷¹ Zdá se, že Lucilius nechce navázat na Enniovu sbírku *Satura(e)*, ať už jako pokračovatel, či vylepšovatel.⁴⁷²

465 SCODEL, RUTH. 1987. Horace, Lucilius and Callimachean Polemic. *HSPH*, 91, s. 214–215.

466 Výčet udává HAB 2007, s. 50–51.

467 „Nach den Worten des Horaz [Sat. I, 10, 53ff.] hat Lucilius dem Ennius gegenüber genau so handelt, wie sich Horaz selbst zu Lucilius stellt: er tadelt seinen Vorgänger, bezeichnet sich aber doch als *inventore minor* (48). Auch Lucilius erkennt die Überlegenheit des Ennius an (*maiore!*), obwohl er ihn kritisiert [...]“ (SUERBAUM 1968, 339.)

468 SCHOLZ 1986a, s. 363.

469 Viz pozn. 317, v níž Lucilius přirovnává Enniovy *Anály* k Homérově *Íliadě*.

470 Podrobněji o Luciliově vztahu k eposu a Enniovi viz CHRISTES, JOHANNES. 2001. Lucilius und das Epos. In MANUWALD, GESINE [ed.]. *Der Satiriker Lucilius und seine Zeit*. München: Verlag C. H. Beck, s. 51–62.

471 HAB 2007, s. 50.

472 SCHOLZ 2000, s. 221.

Je jisté, že Lucilius se může pokládat za zakladatele žánru především proto, že Horatius napsal (samozřejmě s novým přístupem) podobné dílo, v němž označil Lucilia za svého předchůdce.⁴⁷³

4.3 Shrnutí

Lucilius je prvním satirikem – dokládají to jeho nástupci tím, jak se vůči němu vymezují. Ve své tvorbě si počíná novátorsky, zkouší, co by se nejvíc hodilo k popisu věci, které viděl kolem sebe. Píše z vlastní vnitřní potřeby, navíc ho pravděpodobně žene touha kriticky se vyjadřovat o svém okolí. Svou pozici publiku nijak násilně nevnučuje. S Luciliem se v Římě rodí osobně laděná báseň.

Je s podivem, že se Lucilius vzdává politické kariéry a zároveň nechce vědomě budovat tu literární. Spokojí se s tím, že jako majitel rozsáhlých pozemků se díky svému postavení může vyjadřovat vůči zbytku společnosti otevřeně a svobodně. To vše ovšem s vědomím, že je Říman a jako takový by se měl chovat.

Luciliovy satiry jsou překvapivě všeobecné a neobsahují velké ideje. Lucilius nemluví (alespoň v dochovaném materiálu) mnoho o svém povolání, tedy o správě pozemků a nemovitostí, ani o závažných politických událostech své doby, tj. o pozemkových reformách bratří Gracchů či Mariově vojenské reformě.⁴⁷⁴ Luciliovo dílo se setkalo s velkou odezvou, neboť nutilo okruh svých čtenářů, kteří patřili obecně k nobiletě, aby se vůči němu vymezili – aby se jím bavili, zamýšleli se nad ním, nebo pobuřovali.

S Luciliem vzniká svébytný žánr, a je to právě otevřená kritika, která představuje jeden ze základních stavebních kamenů tohoto nového literárního útvaru. Pro Lucilia jsou typické osobní invektivy, které ovšem v žánru římské satiry s jeho osobou končí, protože po něm už nepanovalo takové společenské klima, které by tento druh útoků na konkrétní žijící osobnosti dovolovalo. Naopak v dnešní době je osobní invektiva jedním z charakteristických rysů satiry, resp. satirických tendencí v různých žánrech. Další základní charakteristikou žánru je hexametrum, které si Lucilius po období experimentování zvolil. S Luciliem také vstupuje na scénu básník, který se nedrží v pozadí, popř. si nemyslí, že by byl hoděn chvály, ale jde s kůží na trh, dává všanc sebe sama i své názory. Osobní výpověď se pro něj stala obsahem i cílem díla, byla to jeho osoba, jeho zážitky, jeho pohled na svět, jeho mínění.⁴⁷⁵

473 Podrobně se tomuto vymezení vůči zakladateli žánru budu věnovat v kapitole 5 Římská satira.

474 GRATWICK 1982, s. 164, z toho usuzuje, že jeho dílo „were not the satire of a social reformer with a consistent standpoint and a long-term plan“.

475 HAB 2007, s. 50.